

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Զ. Ս. Կոզյանի «Հայոց Եկեղեցին» գործին առիթով)

Մագիստրալ հանույնով հրատարակում ենք Երուսաղեմի ամենապատիվ սրբազան պատրիարք Զոր «Անդրադարձություններ» (Զ. Ս. Կոզյանի «Հայոց Եկեղեցին» գործին առիթով)» վերջերս հրատարակված գրքուկից որոշ հատվածներ:

Կոզյանը իր ողով և բովանդակությամբ մի շատաշուն անգույն է Զ. Ս. Կոզյանին և միս-ժամանակ արժանավոր, կուս մի պատասխան հրա այն բոլոր տխուր փորձերին և պղծաբ մտա-նություն, որոնցով նա չան է ի գործ դնում խեղաթյուրելու պատմական ճշմարիտ փաստերը մի սրբազան պատմության և սովոր գցել Հայ եկեղեցու դարավոր առաքելության վրա:

Կոզյանի «Հայոց Եկեղեցին» տրատվող աշխատության մասին առաջին հանդես եկավ Մայր Աթոռի պալատնաբերք «Էջմիածին» ամսագիրը «Վնասարև» մի գիրք խորագրով: Այնուհետև, բովանդակային խմբագրական պատասխանով հանդես եկան Անթիպիսի պաշտոնաթերթ «Հասկ»-ը, իսկ առանձին գրքուկով՝ Երուսաղեմի Պատրիարքությունը:

Հայ մամուլը ևս իր արդար դատապարտության խոսքը ասաց Կոզյանի գրքի առթիվ:

Ոչինչ ավելի ամրալի է և դատապարտելի, քան այն մտնեցին արշավը, որով վատիկանը մերք ընդ մերք և հանախ ավելի կատաղի բայց աննույս քափով հետապնդում է հայ ժողովրդին իր փառախը առաջնորդելու տխուր մտքումը, խափը չղեկով միջոցներին մեջ:

Իրեկ Հասունը հանուն «Կաթողիկոսական ծիրանու» փորձում էր քանդել հայ ժողովրդի ազգային և հոգևոր միասնությունը: Այսօր նույն լաբան և վառեզվաբ հետախույզ ընթանում է Կոզյանը, ընդ հովանավ Աղաքանյան կաթողիկոսին, որ Զ. Կոզյանի շար գրքին եվիել է «Ռոմ հանություն», նույն շար ողով:

Հայ ժողովուրդը և կաթողիկոս հայ հասարակությունը վաղուց պատմության են հանձնել բյու-զանդական վեները և սրտագին եղբայրության մեջ միաձուլված ապրում են բովանդակ հայու-րյան զգալի մասնագություններով և իղծերով:

Ահա քե ինչու՝ «Երավեր» դատապարտված է մնալու «ծայն քարքառու յանապատի», իսկ Զ. Կոզյան պարտի ներառություն խեղդել հայ ժողովրդից:

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրություն

Մարդ մը և գիրք մը. — Մարգը՝ Լորենցո Կոզի¹, շատերու ծանոթ է. Սահակ Կոզյանի Գիրքը՝ «Հայոց Եկեղեցին», Օտարանուն և նույնքան օտարոգի հեղինակի մը կողմն գրու-ված այս գիրքը, հակառակ իր սրտառուչ ա-նունին, մեզի չի պատկանիր, անվավեր ծնունդ մը եղած ըլլալուն համար անտարա-կույս: Մյուս կողմն սակայն չարափառ այդ հատորը իր ստանձնած տխուր դերով, անգամ մը ևս եղծելու և այլանդակելու եղած է մեր քրիստոնեական մաքուր հավատքին հիմն ու ակը և մեր եկեղեցական ու ազգային պատմության ճշմարտությունը:

¹ Մեր ընթերցողները թող չգալման, գիտնալով, թե Զ. Ս. Կոզյան ծանոթ է վատիկանի և օտար զրա-նակներու մէջ Լորենցո Կոզի անունով:

Ըստ Դ'Ալամբերի, արդար և հարգալից խոսքի և դատումի նկատմամբ մարդիկ շնոր-հակալություն և ակնածանք պարտին ունե-նայ, եթե եղածը արդար է բայց նվազ հար-գալից, լոկ հարգանք: Սակայն այն պարագա-յին, երբ դատումները կվերածվին նախա-տինքի և անարդարության, պետք է լռել միայն, Լորենցո Կոզիի «Հայոց Եկեղեցին» գործին նկատմամբ մենք ի վիճակի չենք պա-հելու այդ բեղմնավոր լռությունը, որովհետև դատվողն ու դատապարտվողը լոկ անձ մը չէ, այլ Հայ Եկեղեցին, որ մեր ժողովուրդի հո-գիին գերագույն ստեղծագործությունն ու ար-տահայտությունն է:

Ի՞նչ կհետապնդե Լորենցո Կոզին իր այս հատորի պղտոր մտայնությամբ. այն, ինչ

որ տասնևհինգ դարերն ի վեր ըսել ուզած են վատիկանի հավատաքննիչները, իբր թե փաստելու համար, թե Հայ Եկեղեցին առաքելական չէ, թե ան հեռացած է ուղղափառ դավանանքեն, և մանավանդ՝ հազած ըլլալով իր անկախութեան և ազգային եկեղեցիի պատմութեանը, եղծած է քրիստոնեական հավատքը և հեռացած ճշմարտութենէ։ Բառերու դուլզն տարբերութեամբ, Լորենցո Կոզին կհանկերգե այն, ինչ որ 1926-ին Հ. Վ. Հացունին և 1947-ին Կարդինար Աղաճանյանը փողերգեցին. սա տարբերութեամբ, որ առաջիններու նվազը միտքերը բզկտող ջազ մըն էր, իսկ Հ. Կոզլանինը՝ միշտ կրկնվող, անսկիզբ և անվերջ յալելով մը, անսպասելի տաղասացները պարտութեան մատնելու աստիճան։

Լորենցո Կոզիի փայտե սուրբ կնճի Օրմանյան սրբազանին դեմ, սակայն զայն խրել կփորձե Հայ Եկեղեցվո սրտին մեջ, թե ի՞նչ բաներու արդյունք է իր և նմաններու այս ոխն ու մախանքը, նախ Օրմանյան սրբազանի և ապա Հայ Եկեղեցիի դեմ, լուսաբանութիւններու շին կարոտի լատինականութեան փարախը մտնել լուզող Հայ Եկեղեցվո և ժողովուրդի հարազատ զավակներուն համար։

Ինչպես հիշեցինք, նոր չէ եղանակը, հետեւաբար նոր պիտի լրջլան նույնպես մեր ըսածները այս առիթով, Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցվո հակառակորդներուն դեմ։ Որքան ատեն որ այսպիսիները շին հոգնիր անարդար, հետեւաբար անօգուտ հարձակումներով նորոգելու հերքված առարկութիւնները և կրկնելու անճիշտ վկայութիւնները, անավազելու և դատափետելու Հայ Եկեղեցին, մենք ալ մեզի պարտք կնկատենք, հանուն ճշմարտութեան և արդարութեան, պաշտպանելու մեր Եկեղեցին, արգիլելու համար այն ամբարիշտ ու կարկամ ձեռքերը, որոնք կփորձեն մութ քսել անոր դարավոր մարտիրոսութեան սպիներով պսակված ճակատին։

Գիտնալով հանդերձ, թե Հայ Եկեղեցվո առաքելականութիւնը և ուղղափառութիւնը պաշտպանութեան և շատագուժման շին կարոտի, բայց որովհետեւ գալթակողութիւններ ստեղծելու և միտքեր պղտորելու նոր և անխիղճ ճիգեր ի գործ կդրվին, պատմական անվանդութիւնը, Ավետարանի ոգին, ուղիղ հասկացողութիւնը ալլայլոյ և զանոնք թուր մեկնութիւններով ներկայացնող, անհրաժեշտ կնկատենք անգամ մը ևս, հրապարակ նետված թուրիմացութեան և շարամուռութեանց դեմ ուղիղը հայտարարել և սխալ վերադրումները ցրվել։

Լորենցոյի հատորը կրացվի Օրմանյան սրբազանի դեմ մազճարաշխ և անլուր որակումներով, զորս իբրև նախաճաշիկ կհրամ-

ցրեն մեզի հեղինակը։ Ահա քանի մը նմուշներ անոնցմէ. կրժառ, կույր փառասուհի, օւրացող, Համիդի սիւնիլի, անտարբեր ճալ արյունիկ նկատմամբ, կեղեքիչ և դավաճան ազգիկ։ Իբրև պատմաբան՝ ստախոս, խեղարայուիչ, ատասպելապատում, ճացի տեղ փառ և ձուկի անդ օձ ավոյ մը։ Այս ահուկի որակումներն անդին, տակավին գրքին յուրաքանչյուր էջին վրա կհոծանա այն անմարդկային ոգին, որ կզարշահոտի և կլեղվանա, երբ Լորենցոն բանաձեւ կփորձե իր ըսելիքները Օրմանյան սրբազանի և Հայ Եկեղեցիի նկատմամբ։ Վերի դժոխածին որակումներով արարածը գոյութիւն չունի անշուշտ մեր պատմութեան մեջ, անիկա հղացումն ու ծնունդն է Լորենցոյի ուղեղին միայն, համաձայն իր պատկերին։

... Օրմանյան սրբազան իբրև հանճարեղ միտք և բազմակողմանի կարողութիւններով օժտված անձնավորութիւն, ինչպես նաև իր կազմակերպչական տաղանդով շնորհազարդված եկեղեցական, իր առանձին տեղն ու դերը ունի վերջին շրջանի մեր եկեղեցական և ազգային կյանքին մեջ, Հատորներ անբավական պիտի գային, եթե փորձենք թափանցումը ընել բրգացող այս արժանիքին, որուն գործն ու դերը անցնող ժամանակին հետ փոխանակ դժգոհելու, ավելի կմեծնա ու կպայծառանա, իր վրա նետված քարերը վերածելու աստիճան անգին գոհարներու, անոնցմով հլուսելու համար պսակը իր ճակատին։

... Իբրև բարձրաթուղ եկեղեցական, բազմահմուտ ուսուցիչ, պերճախոս քարոզիչ, մեծ մատենագիր, անխոնջ գործիչ և ժամանակին պահանջները ըմբռնող և նախատեսող վարչագետ, Օրմանյան իր ժամանակի բացառիկ և անհավասարեղի մարդը եղավ։ Իբրև ուսուցիչ՝ դպրոց ստեղծեց, իբրև պատմաբան՝ գլեց ու անցավ ամենքը, եթե Ս. Մեսրոպ, դիրբու գլուտով, հայ հոգիին իմաստը ուրվագրելու միջոցը գտավ, Կոմիտաս հայ երաժշտութեան գլուտը ըրավ և Անդրանիկ մեր օրերու ազատատենչութեան տիպարը հանդիսացավ, շափազանցութիւն պիտի լրջար ըսել, թե Օրմանյան Հայ Եկեղեցվո աղբյուրին ու դավանանքին հարազատ ու ճշմարիտակեր մատնանշեց ու հայտնաբերեց, ի հեռուկս քրիստոնեական ոգին և տարազը եղծող ոտնգծութիւններուն, որոնք ճշմարտութիւնը և իրավունքը իրենց սեփականել կուզեն միայն։

... Օրմանյան ժամանակի և ճշմարտութեան մարդը եղավ հավասարապես իր հմտութիւնը, բազմակողմանի կարողութիւնները և դեպի գործն ու ճշմարտութիւնը իր ձգտումները դինք կընեին բոլոր ժամանակներու մարդը և ճշմարտութեան սպասարկուն։ Անիկա քնավ չգոհացավ ճշմարտութեան վերացա-

կանությամբ, ոչ ալ ինքզինքը փոքրեց ժամանակի անմիջական կարիքներով: Ժամանակն ու ճշմարտությունը գիտցան հավասարակշռվիլ իր մեջ, վերածելու համար զինքը այն իմաստուն տնտեսին և հավասարակշռության, որ գիտեր ժամանակին ժամանակ տալ, ինչպես կրթն առածը:

... Ուրեմն թողունք մեր Եկեղեցվո առաքելական հիմնարկությունը, մեր հոգևոր անկախությունն ու ազատությունը, թողունք մեր Եկեղեցվո ժողովրդական ոգին, որ տիպարն է նախնի դարուց քրիստոնեության, թողունք մեր ամենասուրբ դավանությունը, թե մի է ճիմն և զլուխ Հիսուս Քրիստոս, ուրանանք մեր Եկեղեցվո հայրապետներու և վարդապետներու հեղինակությունները, ուրանանք մեր Եկեղեցվո նահատակներն ու մարտիրոսները, որոնք Եկեղեցվո միակ և կենդանի զլուխն են չրաժնվելու համար թափած են իրենց վարդապետյն արյունը, նդովնք մեր ընտիր և անձնդիր հովիվները, որոնք իրենց հոտին անկախությունն ու ազատությունը պահպանելու համար, իրեն աննկուն ախույաններ գիմակալած են միշտ նախ արտաքին թշնամիին, ապա շունական և շոտմական Եկեղեցիներու հակառակության և հրապույրներուն: Մեկ խոսքով, ուրանանք մեր շուրջ 1900 տարիներու սուրբ և մարտիրոս Եկեղեցին, որ ամենազոհակ ժամանակներու ընդմեջեն, կարմիր պահակն է եղած քրիստոնեության՝ Ասիո մեկ խուլ անկյունին մեջ, դարերու խաղաղին և մարդերու նենգության և գազանության դեմ:

Այս բոլոր պիտի թողունք, ընդունելու համար շոտմական Եկեղեցվո միություն, շոտմա Քահանայապետի գլխավորություն և Պետրոսի առաքելապետություն: Այսինքն թողունք աստվածային և ընդունինք մարդկայինը, թողունք ազգայինը և ընդունինք օտարը, և ի՞նչ շահելու համար, ընդարձակելու համար լիբանանի և Սուրիո մեջ լորենցունելու իշխանապետություն, թե ոչ նոր ժիրաններու և տիտղոսներու խոստումը, որուն ի հաշիվ կգրվին այս բոլորը:

Եզրակացություն.— Միեւրի հայորդի, երբ կարդաս հակիրճ այս էջերը, իբրև անցողակի բայց անհրաժեշտ պատասխանը ամբարիշտ լորենցոյի, որ աներեակայելի շարությամբ կխեղաթյուրեն և կուրանա մեր սրբազան պատմությունը իր բովանդակ սխրանքով, կարծելով, թե ափ մը ծուխով կարելի է մթազենլ անսահման գեղեցկությունը մեր անցյա-

լին, հիշեն, թե Հայ Եկեղեցին ցեղին խղճմորտանքն է, որ ոչ մեկ քանով կրնա փոխարինվիլ: Այն սրբարանը, ուր հայ կյանքը ամենեն ավելի մարզվեցավ դեպի քարին ու կատարյալը: Գանձարանը, ուր պահպանան ու կպահպին մեր հոգիին ու մտքին շնորհները և մեր արյունով գնված գանձերը:

Երբեք մի փոխեր մեր միան ու ոսկորը եղող Հայ Եկեղեցին ուրիշ որեւէ քանի հետ, ան, որուն ճարտարապետը եղավ Լուսավորիչ, լուսարարը՝ Մեսրոպ, ժիր մատակարը՝ Սահակ, աղոթող քուրմը՝ Նարեկացին, և քաղցր երգիչը՝ Շնորհալին: Անիկա զժվարություններու և աղետներու շատ է բախած, բայց չէ խորտակված, միշտ ունենալով քավարար լույս, քաշխելու իրեն հառող հոգիներուն, և տարածած իր սփոփարար հովանին, որ եթե աշխարհիկ զորությամբ գինված քաղուկ մը չէ եղած, սակայն հոգևոր մխիթարության և զորության նեցուկ է հանդիսացած մարմնապես խոշտանգված և գերված իր զավակներուն համար:

Սիրեն քու Մայրենի Հայ Եկեղեցին, սրբվեն անով, և անոր մեծություն գանձերուն մեջ որոնեն հոգեկան կազգույրդ, պատրաստ ըլլալով, եթե հարկ ըլլա, արյանդ վերջին կաթիլը տալու իրեն համար: Սի՛ տրտմեցներ այդ Մայրը և մի՛ ըլլար խորթ զավակը Հայաստանայց Եկեղեցիին:

Բոլոր անոնք, որոնք կհեռանան Հայ Եկեղեցիին, իրենց ներշնչումն ու ուղղությունը կառնեն ուրիշ ոգին մը, որ խոժոռ կնայի մերինին: Բոլոր անոնք, որոնք մարդորսական ծուղակներով Ազգին ծոցեն կխլեն իր միամիտ և հաճախ քարեմիտ զավակները, իրենց վրա կհրավիրեն հայ ժողովուրդի դարավոր արյան ու հավատքի բողոքը, արյունապատգամ անեծքը:

Զավակունք Հայաստանայց Եկեղեցվո, հագեցնորեն և միշտ՝ մեր դարավոր ողջմտության զրահը, իբրև մի հոտ շարունակելու մեր զոյությունն պայքարը: Ամեն մասնիկ, որ կփրթի մեր ամբողջութենեն, արժեք մըն է, որ կպակսի մեր նյութական ու հոգեկան դրամագլուխեն:

Ուշագիր եղեք առաքյալի խոսքին. «Որպէս ընկալարուք զՔրիստոս Յիսուս զՏէր, նովին զնացէք: Զգոյշ լերուք, մի որ իցէ որ զձեզ կողոպտիցէ ճարտարութեամբ և սնտոի խաբէութեամբ, որք ըստ մարդկան խաբէութեան և ըստ տարերջ աշխարհի են և ոչ ըստ Յիսուսի Քրիստոսի»:

